

SÁNDOR IVÁN

A megoldhatatlanság önismerete és az önismeret megoldhatatlansága

„Semmi sem őrzi meg alakját”
(Ovidius)

„A tapasztalat, mint Kronosz
fölfalja fiait.”
(Pilinszky)

A Tiszatáj kérdéseit ebben a században többször feltették. Mintha talányokat takarna ez a *folyamatos* kérdezői kényszer, miközben a kérdésekben megjelennek a Táj változó-változatlan szövevényei. A talány: szellemi. A szövevény: élethelyzet. A szövevényt nem lehet bontogatni a talányok megfejtése nélkül. A talányokat meg lehet fejteni a szövevényben élve is.

Hamvas Béla a *Titkos jegyzőkönyvben* a *későiség* bölcsességéről beszél. Az öregség lemondani tudásáról, mint értékről. Az önismeretről, mint hatalomról.

Közép-Európa: maga is öregség. Az benne az öregség, amit a közép-európai élet talányainak, szövevényeinek mondhatunk. De Közép-Európa tekintetéből hiányzik a felismerés. Ez a *későiség* inkább arra emlékeztet, amiről Pilinszky beszél. Közép-Európa a tapasztalatai hiábavalóságába öregedett bele. Az égette ki, hogy nem tudott lemondani az illúzióiról. Bejárta a különböző utakat, megismerte a különböző élettájakat. Nemzetei együtt és egymással ellen tüzelve a monarchiakat, diktatúrákat, féldiktatúrákat, féldemokráciákat; szabadságban, elnyomottságban, reformkorokban, forradalmakban, ellenforradalmakban, háborúkban és békékben; nemzetállami tébolyok kiszolgáltatottjaitként és gerjesztőiként, idegrendszerébe terhelve a félelem neuroziséit, terjesztve vírusait.

Így sodródott a félszfériára. Így maradt a nagyobb erők ütközőzónája, a *folyamatos* zavar régiója.

Hat éve már annak, hogy a Tiszatáj feltette a kérdéseket: van-e még Közép-Európa? lehet-e még és hogyan?; milyen a Közép-Európa-tudat?; volnának-e még az összefogásnak formái?

Hat év alatt valami megváltozott. Talán egy-két évtized múltán értelmezhető lesz egy történelmi szakasz végjáték voltának bizonyossága. Ma még csak *érezzük*, hogy „valami” befejeződött. Túlságosan „benne vagyunk” még a közép-európai szövevényben, a Közép-Európa-tudatban, de ez a nézőpontjainkat, alternatíváinkat is meghatározza. Gondolkodunk Közép-Európáról, a jövőjét keressük, miközben már: nincs. A keserű osztrák Karl-Markus Gauß beszél azokról, akik „elveszett hazaként”, a „kultúra imaginárius birodalmaként”, „sok nemzet reménytelni együtteseként” idézték meg Közép-Európát, ám az, aki körül nézett, „az elnyomás, a mézárálás, az üldöztetés véres nyomaira bukkan és találkozik a hatalmasok egyformaságának tanúbizonyságával...”

A szelíd Tózsér Árpád beszél azokról, akik ha szólítják Közép-Európát, két nyelven szólnak. „Az egyik nyelv a gúnyolódók nyelve... azoké, akik Közép-Európát még terü-

letként sem igen tudják elképzelni, nemhogy irodalomként. A másik nyelv azoké, akik tervszerűen magas művészi igényvel építik Közép-Európa nyelveiből, egzisztenciából és Európá kifordított történelméből és irodalmából Közép-Európa mítosztát...”

Nem vagyok sem keserű, sem szelíd. Azt sem mondom, hogy előzmények nélkül írtam a Tiszatáj megelőző ankétján: „folyamatos ismétléseink, ráimádkozásaink egyre inkább erkölcsi-szellemi maszkok, amelyek az illúziókkal való leszámolni nem tudást takarják...”; azt tapasztaljuk, hogy maga Közép-Európa nem akarja Közép-Európát, mert „az örökösen feszültségekkel teli vérző-gyűlölködő arc Közép-Európa igazi arca”.

Mindaz, ami ma még Közép-Európa: művészet és szellem, illúzió és búcsú. Mögötte Európa szövevénye, az élet minden mozzanatára kiható átrendeződés egy *forró*, pusztító tűzvészekkel teli és egy *hideg*, látszatkiegyezésekkel aláaknázott korszak után. Közép-Európa ingatag, folyékony létének eltűnése a mai átrendeződéssel párhuzamos. Ezért nincs mit gyászolni. Visszavonhatatlan erőziója immár régi mítoszoktól, újabb illúzióktól gyorsítja meg a búcsút. Közép-Európát az európai tektonika préselte ki a nemzetek vándorlásából-alakulásából-háborúiból; ez a tektonika porlasztja most el. Közép-Európa létéről, létének formáiról mindig nála nagyobb erők döntöttek. Ez a folyamatos organikusságiány – Bibó István, Szócs Jenő után nincs ebben felfedeznivaló – indítéka; ez a szövevényei „saját erőből” való szétbogozhatatlanságának az oka. Közép-Európa valóban az örökös veszély, két világháború kiobbantásának a régiója, ahogy azt a Nyugat látja. De ennek a zavarzónának hol szülője, hol házassági tanúja, hol ügyésze, hol válóperes ügyvédje is maga Európa.

Küzdöttünk a Habsburgokkal, szövetkeztünk a Habsburgokkal. Kínlódunk a Monarchiában, kihasználtuk a Monarchiát, hogy amikor vége lett, ne fellélegezhessünk, hanem nyögjük azt, hogy Trianont azért még kiprovokálta. Elfogadtuk a bécsi döntést, a náciizmus szövetségeseiként kitéttük magunkat Jaltának. Mindezek a konstellációk az európai erőhelyzetből születtek meg, omlottak ránk. Európa kialakította, megerősítette hibás döntéseit, létrehozta, fenntartotta a zavar, a kiszámíthatatlanság régióját.

Mintha próbálna új szerepet tanulni.

Hol talál bennünket Európa átrendeződése? Mivel jár számunkra Közép-Európa elmúlása? Mit tudunk önmagunkról, szűkebb-tágabb környezetünkről a változásban? Illúzió, neurózis, „hamis realizmus”, „túlfeszült lényeglátás” mellett lesznek-e új fogalmink, hívószavaink? A deformált politikai kultúra gyökerei nagyon mélyek. Már az előző századvégen is kudarcba fulladtak azok a szellemi ajánlatok, amelyek reális értékrendet, önszembenézést próbáltak érvényesíteni az illúziókkal, romantikával, demagógiával szemben. De ha a virtuális Közép-Európától nehéz a búcsú, akkor nem a közös szenvedéstől, vértől, nem a nyomorúságainktól nehéz. Ady álmától, József Attila feladatmeghatározásától, Németh László „tejtéstvériség” eszméjétől nehéz a búcsú. Ebben is nagyon sok még a racionalizálандó. Mindmáig nem gondoltatott végig, hogy amikor Ady a „minden egész” eltörését siratta, akkor az, ami „széttört”, már régen nem volt „egész”, és régen nem volt siratnivaló. Trianon elfedte előlünk – miközben a Nyugat sem fogta fel –, hogy a válság általános, egész Európát maga alá gyűrő szakasza bontakozott ki. „Európa a huszadik század első harmadában – írta 1921-ben Guglielmo Ferrero – ahhoz hasonló helyzetben van, mint amilyenben a Római Birodalom volt a harmadik század elején: két tekintélyelv mérkőzik egymással, ezek egyikének sincsen megfelelő hatalma, és hiányzik a legfőbb állameszme, ami nélkül lehetetlen a tartós uralom. Az 1789-cel kezdődő hatalmas küzdelem úgy látszik, a két ellenfél elvérzése miatt végetért... a fennálló világrend hívei... túlbecsülik civilizációjuk alapjainak erősségét és teherbíró képességét...”

Közép-Európa mítosz lett, amikor már nem is volt. Garmadával születtek a tiszta szándékú, mélyenjáró tervek az összefogásról, szellemi programokról. Közép-Európa azonban nem akart, nem tudott „engedelmeskedni” ezeknek a felhívásoknak. A szellem emberei vágyódtak a tiszta helyzetre. Dolgoztak a „talányok” megfejtésén, a szövevények szétbontásán, a határokon innen és túl. Közben illúziók vermébe csúsztak és nem volt erről tudomásuk. Bízta az emberségben, az értelemben. „A háború minden borzalma mellett is tiszta helyzetet teremt majd, s csak tiszta helyzetből fejlődhet ki az értelem uralma.” Ezt Bálint György írta le három évvel elpusztítása előtt. „...hírünk a világban riasztó, végzetes bűn volna továbbra is áltatni magunkat...” – ezt Illyés Gyula írta a Magyar Csillagban, ugyancsak az értelem szavának meghallását remélve, s tiszta helyzetet követelve 1943 őszén, amikor még Szárszón sem arról vitáztak, hogy miképpen kellene szembenézni azzal, ami bekövetkezik. (Arról váltogattak szót, hogy mi történhet akkor, ha majd eljön az idő, amely többek között aztán azért jöhetett el úgy, ahogy eljött, mert a legjobbak Szárszón sem arról vitáztak, hogy miképpen kellene szembenézni, netán szembefordulni azzal, ami azon az őszön ráomlott Magyarországra.)

Jó volna az illúzióktól, az önszembenezés-hiánytól is elbúcsúzni most, amikor Közép-Európa – amely úgy, ahogy a legjobbak látni szerették volna, sohasem volt – elmúlik. De a mítoszoktól való megválás – vagyis az önfelszabadítás – nehézségeinek több nemzedékre kiható deformáló indítékai vannak: a „kigázolhatatlanságtudat”, a vele járó neurózisok, az irreális, szélsőséges, populista szemléletmódok jelenléte az egész régióban; mögöttük hol fegyveres konfliktusok, hol fegyvertelen gyűlölködések, az örökös vádló egymásra mutogatások; a mélyben a társadalom szerkezetének „keleties” merev, zárt mozdíthatatlansága, amely a nyitásra, modernizációra, (ön)ismeretre törekvő „nyugatias” tulajdonságokkal együtt közösen adta ki a társadalom Bibó István és Szűcs Jenő által elemzett amorfi struktúráját. Ezzel az amorfsággal járt-jár együtt a demokrácia gyakorlatának hiánya a tradíciókban, illetőleg a tradíció nélküli friss demokráciák instabilitása.

Amikor a kiküzdött belső csendben alkalmas vagyok rá, hogy végigpillantsak azon, amiben élnem kellett, és néha, amikor valamelyik regényalakom rápillant a sorsára, úgy érzem – illetőleg „ő”, az életre hívott „valaki” úgy érzi –, sok ez egy embernek. A Tiszatáj szerteágazó kérdéseit olvasgatva valami hasonlót gondoltam: sok ez egy nemzetnek, egy régió lakóinak. És ebben a megterhelésben a szétbonthatatlan szövevényben, Közép-Európa több száz éves sorsára visszatekintve benne van az ismeret, az önismeret kényszerének minden nehézsége is; benne van mindaz, amit a történelmi erők folyamatos ütközéséből naponta születő új helyzetek jelentettek-jelentenek; a folyamatos megoldhatatlanságok közepette is az alternatívakeresések; benne van az éveinkben bekövetkező új európai konstelláció, minden mai válaszra váró kérdésével és még ismeretlen fejleményével.

A közép-európai táj: kolonosi táj. De nem a nyugalmával, bölcsességével, amilyenek Hamvas az öreg géniusz Kolonosát leírta. E táj vándorai nem áttekinthető vidékre, hanem újabb labirintusba érkeznek. A vágyak Közép-Európájának vége, de a régiót meghatározza történeti kialakulása és útja, viszonylagos lemaradottsága, traumatizáltsága, kisebbségeinek emberjogi megoldatlanságai, a nyelvhasználat, a kulturális autonómia rövidebb-hosszabb távon elrendezésre váró küzdelmei.

Sok volt a saját története Közép-Európának? Nem tudta elviselni? A tapasztalatai falták fel?

Mi lehetne a kivérett, illúzióiba, gyűlölködéseibe, kudarcaiba belevakult tájnak az öregkori bölcsessége?

Elsőül annak a felismerése, hogy nem pusztán önmaga alapjai, hanem Európa lineamentumai rendeződnek át.

Minden, ami Magyarország, illetve e régió országainak amorf, antidemokratikus társadalomszerkezetével, illetve a régió kibékíthetetlen kisebbségi nyomorúságaival kapcsolatos, az hol nyugatias – Habsburg-német –, hol keleties – orosz – dominanciával jött létre. A változás: a parlamenti demokrácia, és a nyugatias, fejlettebb európai dominancia érvényesülése. Egyértelmű és közös európai erőfeszítéseket láthatunk a béke fél-évszázados korszakának meghosszabbítására, gazdasági integrációt a világ más, Nyugat-Európához hasonlóan fejlett, netán fejlettebb régióival való lépéstartás érdekében. Láthatjuk a védelmi katonai szövetség kiterjesztését, megerősítését, az emberjogi alapelvek biztosítására való törekvést. Látjuk *ugyanakkor* a szerencsésebb sorsú, fejlettebb és gazdagabb nyugati világ küzdelmét saját ellentmondásaival, az egyenlőség és jólét *együttes* megvalósításának megoldhatatlanságát, a tartós munkanélküliséget, az idősek és rászorultak számának növekedését, a polgárságot felmorzsoló konkurenciaharcot. És láthatjuk a *globális* megoldhatatlanságokat: a túlnépesedés, a migráció, a környezetszennyezés, az éhség, a háborúk, a faji, a vallási, a nemzetiségi gyűlölködések, a fundamentalizmusok Európára még nem ráhullámozó, de máris hatást gyakoroló tombolását.

Mit láthatunk önmagunkból, ha a saját, netán mások által felénk fordított tükörbe pillantunk? A parlamenti demokráciával kialakuló életkeretek, a jogegyenlőség megszilárdulását, az állami és magántulajdon-hányad előnyös eltolódását a magántulajdon javára, lépéseket az európai államközi-politikai-gazdasági-katonai szövetségekhez való közelebb jutáshoz. *Ugyanakkor* láthatjuk a lakosság szétszakadását a kevés gazdagra, a sok nincstelentre, a „lecsúszás” veszélyhelyzetébe kerülő középrétegekre; láthatjuk az értelmiség felmorzsolódását, a cigányság helyzete megoldhatatlanságainak következményeit, az állami feladatvállalás mértékének a kellő gazdasági lehetőségek hiánya miatti alacsony fokát az egészségügyben, az oktatásban, a kultúrában; továbbá azt a légkört és szisztémát, amelyről Bibó már fél évszázada azt mondta: a régió sajátosságaihoz tartozik, hogy mindent beteges átpolitizáltsággal közelít meg.

Míndez az egész korszakra mindenhol jellemző *felgyorsulásban*, amelynek következtében a magukat mutató új jelenségeket *más* fogalmakkal, nyelvvél lehet csak megközelíteni. Ezeknek a megtalálását és használatát nehezíti az, hogy az új nézőpontokat, hívó szavakat, az új megoldhatatlanságokat analitikusan mérlegelő szellemi ember helyzete megingott, maga a személyiség kerül a történelmen „kívülre”. A szembenéző tekintet elé a korábbinál is áthatolhatóbb közeget sűrít a digitális korszak, a maga szimulált képi világával, információdömpingjével: olyan homlokzatot húz fel, amely elrejteti azt, amivel valójában szembe kell(ene) nézni. Az „akcelerált változások” egy (még) *neve* *sincs* korszakban jelentkeznek.

Az önképpel, a mások által rólunk kialakított képpel való szembenézés azt a feladatot állítja elé, hogy „kérdezni kell – a magyar valóságra – szüntelenül. De nem a Mi a magyar?-ra, azaz a magyar jellemre. Mert a kérdés tartalmilag és módszertanilag megválaszolhatatlan. De a Mi a magyar most?-ra, azaz a magyar jelenre. Mert a kérdés tartalmilag és módszertanilag megválaszolható” (Poszler György). A magyar jelen „most”-járól feltehető kérdések, a netán megoldható válaszok mindenekelelt a régi illúziókkal és mítoszokkal való radikális szakítással, továbbá Közép-Európa elmúlásának, az amorf

társadalomszerkezetnek az európai környezetbe való „átolódásának” tényével, és az új szerkezetekben jelentkező új megoldhatatlanságokkal való szembenézéssel vannak kapcsolatban.

A korszak új jelenségeinek új fogalmakkal, új nyelvvel való közelítése azt is jelenti: meg kell barátkozni az állandóan tervehalmazó, illúzióvilágot rajzolható alternatívák helyett azzal, hogy *nincsenek teljes* megoldások. Véték és bűn, ámtás, populista demagógia az új problémákra-kihívásokra teljes orvoslást kínálni. Érdemes megtanulni és alkalmazni az új hívó szavakat: enyhítés, csökkentés, kompenzálás, figyelem, szolidaritás. Az ismeret-önismeret azoknak a lépéseknek a mérlegelését jelenti, amelyeket meg kell tenni, hogy a politikailag-gazdaságilag-katonailag Európa részeseiként ránk váró közeljövő gyakorlati előnyöket hozzon. Azzal is szembe kell nézni, hogy milyen kényszerűségeket jelent az új megoldhatatlanságokkal való együttélés. Kis nép voltunk? Az is maradunk. A keleties-nyugatias társadalomfejlődés évszázados örökségeit magunkkal visszük az új évezredre is, legfeljebb a remélhetően egyszer majd domináns nyugatias vonások között.

Ebből az ismeretből-önismeretből szervezhetőek olyan *gyakorlati lépések*, valóságos tettek, amelyekben legjobb képességeinkre ismerhetünk és amelynek nyomán rólunk is mérvadó kép alakulhat ki. És ennek lehet az eredménye, hogy az integrációs folyamatok sem feltétlenül a közvetlen kárunkkal mennek végbe, hanem viszonylag rövidebb időn belül máris előnyökkel járhatnak. Ennek lehet továbbá a következménye, hogy amit önmagunk egyedül nem tudunk-nem tudunk biztosítani, a határokon túli magyarság jogegyenlősége, nyelvhasználat, kulturális autonómiaja, az európai törvények, szokásjogok és szabályzatok betartásával-betartatásával megkövetelhető és érvényesíthető legyen a nagyobb erővel magunk mögött.

De az önismeret érvényesítésének is megvannak nemcsak az egyes ember, hanem a nemzetek, a társadalmak életében is a megoldhatatlanságai. Nézzünk csak néhány európai változatot. Huizinga azt mondja: „Nem ismerek olyan kultúrákat, amelyek a megismerést annak tágabb értelmében elvetették volna.” Ez igaz, de hozzátehetjük: ugyan minden kultúra alapjaihoz tartoznak felismerések, ám minden kultúrában elterjedtek az igazságok-felismerések erőszakos megkövetelésének és ezzel lefokozásának, a csak a „másikra” való kötelezővé tételének, s így közhelyekké-prédikációkká változtatásának a mechanizmusai is. Földényi F. László idézi Hamvas Bélát a (nyugat)németeknek a múlthoz való viszonyáról szóló mély és meghökkentő esszéjében, amelynek az *Együtt élni a felfoghatatlannal* címet adta. „Az ember képzeletében lappangó bűnös örvényt semmi sem képes annyira felkavarni, mint éppen a közhely. Ezért történik meg, hogy egy szónoklat, egy vasárnapi prédikáció az emberben a legmélyebbre rejtett igazságokat is felébreszti, sőt fel is ingerli.” Földényi azért idézi Hamvas, hogy a (nyugat)német önismeretről beszéljen, amely mindmáig a legradikálisabb volt a második világháború után. Döbbenet veszi észre, hogy a múlt katasztrofális öröksége éppen a túlhajtott radikalizmusban, az igazságokban a napi közéletben való mértékvesztő túlicitálásában kezd (a számára) felmorzsolódní, azáltal, hogy a totális „megérthetetlenre” totális eltávolító és kötelező magyarázatokat keresve akarja a megérthetlent is megérteni. Nincs ugyanis más kiútja, mert „a megmagyarázhatatlannal együtt élni, s azt valamiképpen önmagunkkal is összefüggésbe hozni majdhogynem lehetetlennek tűnik”.

Az önismeretre való törekvésnek (eltávolodva most már a közelmúlttól) egyik változata ilyen. Egy *másik* az önmegtisztulás igénybejelentését ugyanilyen radikálisan hangoztató, ám rögtön az elhárító lelki-szellemi-politikai mechanizmusokat is „működ-

tető” magatartás, amely például a legújabb francia kollaboráns pert kísérte. Ezekben a változatokban együtt jelennek meg az önismeretnek a korlátai és határai. Az alapvető dilemma az, hogy a nagy szellemi-erkölcsi hatóerőket dinamizáló önszembenézés „más nyelven beszél”, mint a politikai hatalom. Idéztem már máshol Csejtei Dezsőnek és Juhász Anikónak a kutatásaikban leszűrt gondolatait arról, hogy miután Spanyolország 1898-ban megalázó katonai vereségben elveszítette utolsó jelentős tengerentúli gyarmatait, kénytelen-kelletlen szembesült a világban elfoglalt reális helyével. A „gondolkodó értelmiségnek döbbenet kellett tudomásul vennie, hogy Spanyolország egész egyszerűen *nem az*, aminek korábban hitték; nem nagyhatalom, hanem harmadrangú tényező...” . Ez a felismerés kényszerítővé tette az önszembenézését. Színre lépett a „’98-as’ nemzedék”, „a Ramón Menéndez Pidal nevével fémjelzett monumentális sorozat (*Spanyolország története*) 39. kötetének két félkötete nem véletlenül viseli *A spanyol kultúra ezüstkora (1898–1936)* címet”. Jött Ortega y Gasset, Picasso, Miro, Dali, Lorca, Gaudi, Buñuel, megtörtént a szembenézés Spanyolország *valóságos, reális* helyzetével – írják. Hozzátenném: de mit hozott mindez? Mit segített? 1936 Spanyolország: vér, testvérháború, diktatúra. Közélebbi példa arra, hogy egy-egy nagy egyéniség, a szellemi, akár a politikai elit önszembenézésének mi az eredménye éppen a Magyar Csillag 1943 őszi vitasorozata. És a mai Európában? Darendorf, Virilio elemzéseinek hatástalansága, Közép-Európa legjobb szellemeinek (még mindig) az összefogásra mozgósító törekvései.

Az élet folyamatos megoldhatatlanságaival való szembenézés együtt jár az önismeret kamatoztatásának nehézségeivel, hiábavalóságaival. Nekünk ezt a tudást is be kell építeni abba a különben teljesen jogos állításba, miszerint nincs olyan kultúra, amely nélkülözheti a „tágabb értelemben vett megismerést”. Számolni kell azzal is, hogy amiközben az önismeretről mint valóságos, az igazi felvilágosodást jelentő szabadságról beszélünk, olyan entitást emlegetünk, amely a töprengésre alkalmas lassítást igényli egy olyan korszakban, amelynek alap hívószava a gyorsulás; egyik fő eseménye a lényegiségeket eltakaró szimuláció, a megismerő-önmegismerő befelé fordulás helyett, a látszatok, a homlokzatok felhúzása. További paradoxon: a globalitás világában olyan iramú a polarizáció, hogy egyetlen országon belül is „mozaikos” lehet csak, még a legradikálisabb tükörkép is. Vajon melyik réteg, csoport, érdekközösség teszi ki a *nemzeti általánosságot*? Melyik erő, ízlés, kultúra, törekvés mentén alakulhat ki *közös nevező*? A rólunk a világban kialakult képet olyan egymással ellentétes vonások alakították mindig *együtt*, mint a második világháborús részvétel sötét árnyalatai és az ötvenhatos forradalom fénylő színei, a közelmúlt árnyképei és sikertörténetei. Ma sincs átfogó, közös alapzat, nem is lehet. Sem a világ, sem önmagunk számára. Teljességgel időszerű az, amit Bibó 1936-ban írt, hogy ugyanis ott, ahol egyáltalán kialakult érdeklődés irántunk, a kép nélkülöz minden homogenitást, töredezett és homályos. Amiként végérvényesen elmúlt egy korszak, amelyben a nemzetek, így a magyarság egységes karakteréről lehetett beszélni, úgy használhatatlan az átfogó nemzeti önismeret fogalma is. Számolni kell azzal, hogy az európai integráció hozta új polarizálódások után is még sokáig megmarad a világ számára a forradalmi dicsőség és a zavarzóna *egymást kiegyensúlyozó, akár semlegesítő képe*, a régióban pedig még sokáig megmaradnak az illúziók, a téveszmék az itt összepréselt nemzetek huszadik századi történetéről. Nyitott, hogy mi kerül a nemzeti – tágabban közép-európai – mítoszok helyére. Itt is valami újnak, másnak kellene megjelennie, hiszen habár a mentalitások, a reflexek változásai nem történelmi cezúrákhoz kötődnek – a múlt és jövő hosszan elnyúló folyamatokban játszik egymásba –, ám azért annyit tudunk, hogy nagy változásokat hoz az Idő.

A váltás lényege a „nyugatias” és „keleties” környezetvilágban, hatásokban történő alapvető eltolódás, amelyről még nem tudjuk, hogy az amorfság milyen formáit hozza létre, csak azt valószínűsíthetjük, hogy másféléket. A Monarchia összeomlása a század elején modellizálta az általános omlást, amelyről Ferrero gondolatait idéztük. Egyben modellje a századvégi Közép-Európa omlásának is, miközben ez az omlás modellizál egy folyamatot is, az európai kultúrhistoria történetében. *Ugyanakkor* Európában fel erősödnek a kohéziós-integrációs törekvések. Vakok lennének azonban, ha ebben a fel erősödő európai egymáshoz tartozás-tudatban nem látnánk azt a világot elárastzó, a nagyobb erőközpontokból kiinduló globalizációs folyamatra adott választ is, amely új erőket és ellenerőket mozgósítva formálja majd a kiszámíthatatlan jövőt és hívja elő az új ismereteket.

Jól mondja a Szerkesztő. „Most – legalábbis reményeink szerint – nem egy közelgő vagy már be is teljesült tragédia árnyékában tesszük fel kérdéseinket. Abban sem hiszünk, hogy a régi gondolkodási-fogalmi készlet ma automatikusan működtethető.” Az új gondolatokhoz-fogalmakhoz vezető tradíció üzenete az, hogy valóban semmi sem őrzi meg alakját. De az is, hogy a szövevények, miközben az alakjukat változtatják, továbbra is élethelyzetek maradnak. Ennek a tapasztalatnak a kapuja a múltból nyílik a jövőre. Ezúttal Közép-Európa jövőjére. Az új talányok nem lesznek megfejthetetlenek, ha megőrizzük az európai kultúra alapját, a megismerést. De új illúziókat ne tápláljunk. A talányok megfejtése, a szellemi út nem jelenti a szövevénynek mint élethelyzetnek a szétbontását.

PAPP GYÖRGY: ERŐEGYENSÚLY